

ideaal van kunst, dat zich verzette tegen een archiefmuseum met specialistische conservatoren, onaanvaardbaar zou zijn geweest. Lex Bosman behandelt de geschiedenis van de Nederlandse architectuurgeschiedenis wat de middeleeuwse periode aangaat, waarbij in oordelen als 'verouderd' wel af en toe de historiografische afstand uit het oog wordt verloren en Carel Blotkamp geeft in zijn stuk, vergezeld door persoonlijke opmerkingen, aan hoe moeizaam en laat de gang van de bestudering van de moderne kunst naar de universiteiten is geweest. Afgezien van Vogelsangs belangstelling voor moderne kunst, werd die vooral door kunstcritici onder de loep genomen en pas na de Tweede Wereldoorlog door professionele kunsthistorici bestudeerd. De bijdragen in dit boek zijn — vanzelfsprekend binnen het kader waar ze tot stand zijn gekomen — vaak op Utrecht gericht, maar het grote knelpunt in de bestudering van oude kunst, de kwestie of zij in een historisch-culturele context of slechts esthetisch moet worden benaderd en daarmee verbonden het vraagstuk hoe de iconologie in dit alles te integreren, is overal duidelijk aanwezig. Historici met belangstelling voor de ontwikkelingen binnen deze belendende discipline kan dit boekje met zijn interessante foto's zeer aanbevolen worden.

E. O. G. Haitsma Mulier

Multatuli, *Max Havelaar of de koffiveilingen der Nederlandsche handelsmaatschappij*, A. Kets-Vree, ed. (Amsterdam: Prometheus/Bert Bakker, 1998, 424 blz., f75,-, ISBN 90 351 1955 x). T. D'haen, G. Termorshuizen, ed., *De geest van Multatuli. Proteststemmen in vroegere Europese koloniën* (Semaian XVII; Leiden: Vakgroep talen en culturen van Zuidoost-Azië en Oceanië, 1998, 248 blz., f40,-, ISBN 90 73084 18 0).

Dat de Max Havelaar van Multatuli een van de hoogtepunten in de Nederlandse literatuur vormt, is onomstreden. En hoewel al uitputtend onderzoek gedaan is naar de literaire kwaliteiten van het boek alsmede naar de invloed die er vanuit is gegaan op het Nederlands koloniaal beleid ten aanzien van Nederlands-Indië, blijft het boek literatuurwetenschappers en historici intrigeren. Omdat de roman zich bovendien nog altijd mag verheugen in de belangstelling van een breed lezerspubliek, is er een fraai verzorgde, wetenschappelijk verantwoorde heruitgave verschenen van de laatste door Eduard Douwes Dekker zelf geredigeerde druk uit 1881. Deze editie wordt voorafgegaan door een kort hoofdstuk van de hand van de letterkundige Annemarie Kets-Vree, waarin zij de achtergrond, de totstandkoming van de roman alsmede de verwickelingen rondom het boek na de verschijning ervan in 1860 tot aan Douwes Dekkers dood in 1887, toelicht. Douwes Dekker toonde zich een uiterst veeleisend, lastig persoon waar het zijn levenswerk betrof. Het lijkt wel of zijn 'Aanteekeningen en Ophelderingen' die hij na de eerste druk aan het boek toevoegde en telkens weer uitbreidde en herschreef, voor hem een even belangrijk deel van de Max Havelaar vormde als het eigenlijke verhaal. Op een welhaast obsessieve wijze poogde hij zo zijn critici de mond te snoeren, zijn gelijk te halen en eerherstel te bewerkstelligen. Uit het door Kets-Vree geschetste beeld komt Douwes Dekker naar voren als een tot in het diepste van zijn hart gekrenkte, zich miskend voelende en verbitterde man. Spijtig genoeg beperkt zij zich in haar helder overzicht uitsluitend tot de literair-zakelijke aspecten tot 1881 en laat zij de historische context waarin Douwes Dekker opereerde en de invloed die van zijn boek al tijdens zijn leven is uitgegaan op het Nederlands koloniaal beleid achterwege. Een wat vreemde en spijtige omissie. Door de betekenis van de Max Havelaar in koloniaal-historisch opzicht nader te hebben toegelicht zou deze uitgave completer geweest zijn dan nu al het geval is en nog meer aan belang hebben gewonnen. Het ontbreken van een wijder perspectief wordt evenwel goed gemaakt door de bundel *De*

geest van Multatuli. Hierin is een tiental bijdragen opgenomen van hoofdzakelijk letterkundigen, aangevuld door een enkele historicus, over de plaats en de betekenis van de Max Havelaar. In welke mate Douwes Dekker in een meer algemeen patroon past van critici van de gangbare koloniale opvattingen en in hoeverre zijn proteststem elders navolging heeft gevonden, vormen de twee centrale thema's van de bundel. In een drietal artikelen wordt geprobeerd aan te tonen dat er vanaf het einde van de achttiende eeuw al eenlingen waren die zich keerden tegen de toen gangbare koloniale praktijken en dat Multatuli dus geen geval op zichzelf was. Op zich is dit juist en er valt ook wel wat te zeggen voor hun opvatting, maar toch weten Peter van Zonneveld over Jacob Haafner en Bert Paasman over Dirk van Hoogendorp niet echt te overtuigen dat beiden voorlopers waren van Douwes Dekker. Zoals wel vaker met artikelen rondom een thema het geval is, kan ik me ook dit keer niet aan de indruk onttrekken dat wat al te sterk naar het eigenlijke onderwerp en de wenselijke slotsom is toegeschreven. Zeker, Haafner en Van Hoogendorp hebben onmiskenbaar kritiek geuit op het koloniaal bestel, maar de vraag is of hun intenties wel zo nobel waren als door de auteurs wordt voorgesteld. Veel meer lijken pragmatische overwegingen en rancune hun kritiek op het koloniaal bestel te hebben gevoed dan idealistische motieven. Pas nadat zij uitgerangeerd waren, gaven zij blijk van hun afwijkende opvattingen. Er kunnen dan ook vraagtekens geplaatst worden bij de kwalificatie van Haafners levenshouding als 'antikoloniaal' en Van Hoogendorp als een 'koloniaal hervormer'. Daarentegen is het betoog van Paul van der Velde over P. J. Veth en W. R. baron van Hoëvell als lieden die oprecht begaan waren met het lot van de Indonesische bevolking en uit puur ethische motieven een meer humaan koloniaal systeem wensten, meer overtuigend. Ditzelfde geldt ook voor de bijdrage van Gerard Termorshuizen over Henri Lion, redacteur van het *Bataviaasch Handelsblad*.

De bijdragen over de vraag in hoeverre de proteststem van Douwes Dekker elders navolging heeft gevonden, wekken speciale interesse. In hoeverre was Multatuli uniek? Opvallend is dat noch in Suriname noch in de Nederlandse Antillen de stem van Douwes Dekker ooit is doorgedrongen. In beide gebieden valt er niemand te noemen die ook maar enige kritiek van betekenis op het Nederlandse kolonialisme heeft uitgedragen. Waarom dit niet het geval is geweest, daar wordt jammer genoeg geen echte verklaring voor gegeven. Daarentegen wordt wel veel aandacht gegeven aan tal van letterkundige aspecten waaruit een anti-koloniale stemming zou moeten blijken. Uit het verrassende artikel van Luc Renders over Belgisch Congo blijkt dat er ook in België enkele proteststemmen te horen zijn geweest tegen het optreden van landgenoten in de kolonie, maar dat zij bij lange na niet de uitwerking van de Max Havelaar hebben gehad. Ook in Brits-Indië is geen proteststem te horen geweest met de uitwerking van de Max Havelaar. Een heldere verklaring daarvoor blijft eveneens achterwege. Resumerend vormt de bundel een merkwaardige mengeling van hele aardige artikelen afgewisseld met weinig nieuwe inzichten opleverende bijdragen. Het zou de redacteurs gesierd hebben indien zij wat kritischer waren geweest en de moed hadden opgebracht om niet per definitie elke symposiumbijdrage in de bundel op te nemen. Niet elk wetenschappelijke exposé is immers altijd de moeite van het publiceren waard.

Hans Meijer

L. H. Maas, *Propatria. Werken, leven en streven van de literatuurhistoricus Gerrit Kalff (1856-1923)* (Dissertatie Rotterdam 1998, Publicaties van de faculteit der historische en kunstwetenschappen XXVIII; Hilversum: Verloren, 1998, 317 blz., f59,-, ISBN 90 6550 430 3).

Terwijl de geschiedenis van de historiografie zich in Nederland mag verheugen in een niet